

revizije novije istorije, već dogmatski otpori objektivnim istraživanjima istorijskih fenomena. Korelaciju izrečenih ocena smatrao je prirodnim pojavom u okvirima nauke kojom se bavio.

Dr Radmila RADIĆ

Milan Ristović, *Dug povratak kući. Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948-1960*, Beograd 1998, str. 217

Inostrana literatura o izbeglicama, prognanicima i raseljenim licima je izuzetno bogata, a ni domaća dela o tome nisu tako malobrojna. Knjiga profesora dr Milana Ristovića o deci izbeglicama iz Grčke, iako nevelikog obima, predstavlja značajan doprinos rasvetljavanju tog žalosnog fenomena koji je u XX veku poprimio razmere masovnije nego ikada ranije. Iako rad govori o srazmerno malom broju lica (desetak hiljada u Jugoslaviji i oko 25.000 ukupno u raznim evropskim zemljama), koja uz to nisu prošla najgoru izbegličku golgotu, on korišćenjem izuzetno bogatog arhivskog materijala, prikazuje kako i tako mali broj lica može postati oruđe u velikoj igri svetskih sila i suprotstavljenih blokova, te kako može postati veliki politički problem. Pri tom je čisto humana strana problema u suštini zanemarivana i korišćena je samo kao paravan za političke i ideološke optužbe na račun protivnika.

Knjiga se sastoji iz uvoda, osam poglavlja i zaključka.

Uvod (str. 7-18) govori o uzroku izbeglištva iz Grčke opisujući na sažet i jasan način tok građanskog rata u toj balkanskoj zemlji, objašnjavajući ukratko njegove uzroke koji sežu u vreme od pre Drugog svetskog rata. Na osnovu inostrane literature autor ocrtava glavne političke aktere, njihove inostrane zaštitnike i situaciju koja je dovela do toga da rat u Grčkoj (uz mali prekid) potraje duže nego igde drugde u Evropi toga doba.

Prvo poglavlje, *Dolazak Jugoslavija kao tranzitna zemlja* (str. 53-70), govori o načinu dolaska izbeglica u Jugoslaviju. On je bio dvojak: deo izbeglica je došao, po svemu sudeći, samoinicijativno bežeći od terora vlasti i oružanih operacija, dok je drugi deo, a napose deca, došao zahvaljujući smišljenoj ak-

ciji grčkih komunista za sakupljanje dece koji su želeli od početka 1948. godine da ih prebace u Jugoslaviju i druge socijalističke zemlje. Sličnu akciju su sprovodile i vladine snage, tako da je to bila svojevrсна borba za mlade duše. Nije potrebno naglašavati kakvu trajnu polarizaciju u grčkom narodu je ovakva ideološka indoktrinacija najmladih ostavila. (Ristović se u zaključku kratko i na to osvrće.) Pri tom su jugoslovenske vlasti, u skladu sa svojom politikom pomaganja grčkim komunistima, prihvatale decu i (često) njihove roditelje, zbrinjavajući ih u zemlji, ili šaljući ih dalje za druge države „narodne demokratije“ gde je veći deo izbeglica i otišao.

Drugo poglavlje (53-70), sa naslovom *Prihvatanje dece i osnivanje dečjih domova*, prikazuje dolazak dece u prihvatilišta, opis njihovog zdravstvenog stanja, nabranje dečjih domova, uz navođenje broja dece u njima, uslove života u domovima kao i organizaciju nastave za izbeglice. To poglavlje pokazuje koliko je brigu jugoslovensko rukovodstvo posvetilo zbrinjavanju izbeglica koje su živile u potpuno istim uslovima kao i jugoslovenska deca po domovima za nezbrinutu decu. Budući da je o duševnom stanju izbeglih sačuvano malo podataka, autor opisuje detaljnije njihovo zdravstveno stanje, svu oskudnost teškog poratnog vremena, a i organizaciju nastave za tu dvojezičnu (grčku, i većim delom makedonsku) populaciju. To poglavlje predstavlja mali, ali majstorski, doprinos društvenoj istoriji u užem smislu reči.

Treće poglavlje (str. 70-86) je naslovljeno *Rezolucija Informbiroa i njene posledice na položaj dece izbeglica iz Grčke*. „Čistke“ učitelja – i pokazuje kako je jugoslovenski raskid sa Staljinom delovao na raspoloženje dece izbeglica. To je bila druga prilika kad ona po-

staju oruđe u ideološkoj borbi dva suprotstavljena tabora, ovog puta komunistička. Grčka komunistička partija se velikom većinom izjasnila za rezoluciju IB, što se odrazilo i na mišljenje grčkih izbeglica koje su se uglavnom solidarisale sa svojom partijom. Na to su, naravno, pre svega uticali njihovi učitelji koji su u uslovima izbeglištva i (često) odsustva roditelja, imali znatno veći, ne samo ideološki, uticaj na mlade. Zbog toga su jugoslovenske vlasti morale mnoge od njih da premeste ili čak pošalju u druge zemlje „narodne demokratije“. Rezolucija Informbiroa je zaoštrila ne samo odnose jugoslovenske vlade sa istočnim zemljama i drugim komunističkim partijama već i sa grčkim izbeglicama u zemlji i njihovim organizacijama van nje.

Naredno poglavlje „*Pobune u domovima*“ (87-110) govori o posledicama takvog stanja koje se manifestovalo raznim izgredima, neposlušnošću i jogunstvom dece izbeglica iz Grčke. To je bio izrazit primer učiteljske manipulacije decom, ali, na žalost, često su to činili i njihovi roditelji, koji su ih u pismima iz drugih socijalističkih zemalja upućivali na suprotstavljanje jugoslovenskom režimu. Pod tim uticajem i zbog radio propagande, mnogi su zahtevali da napuste Jugoslaviju i odu u neku od „narodnih demokratija“ ili u Grčku. Po mišljenju autora, vlasti često nisu najspretnije reagovalе na takve pojave, a često su ih svojim krutim birokratskim načinima rukovođenja i podsticale. Ponekad je protivno običaju i UDB-a intervenisala, pa je nekoliko omladinaca netragom nestalo.

Peto poglavlje, „*Pred Ujedinjenim nacijama*“ (str. 111-131) razmatra pitanje grčke izbegličke dece u međunarodnim odnosima. To naizgled malo pitanje, postalo je, zahvaljujući suparništvu supersila i njihovih satelita, veliki međunarodni politički problem, o kome se raspravljalo na zasedanjima Generalne skupštine OUN i Saveta bezbednosti. U njegovo rešavanje su bile uključene diplomate svih vodećih zemalja sveta, OUN, Međunarodni crveni krst, jugoslovenska, grčka i vlade socijalističkih zemalja, a i njihovi crveni krstovi. Autor dosta detaljno prikazuje za-

mršeno međusobno diplomatsko loptanje svih tih činilaca, koje je verno odražavalo blokovsku podelu sveta i stanje u međunarodnim odnosima.

Naredno poglavlje – „*Duga priprema povratka*“ (133-42), govori o pripremama za odlazak grčke dece iz Jugoslavije. Jugoslovenske vlasti su uvek izražavale spremnost da repatriiraju grčke izbeglice, ali su oklevale da to i sprovedu. Pri tom su se izgovarale na tehničke probleme (nepotpune spiskove dece, njihov neizvestan identitet, nedostatak verodostojnih zahteva roditelja itd.).

Sedmo poglavlje, pod naslovom „*Vrata su otvorena: početak i tok repatrijacije*“ (str. 143-170) opisuje spor početak povratka u Grčku. On je u manjim grupama počeo 1951, a bio je uslovljen političkim zbližavanjem sa Grčkom i željom da Jugoslavija ispoštuje obaveze prema OUN. Ristović opisuje teškoće repatrijacije, kako tehničke, tako i političke.

Poslednje poglavlje „*Od Buljkesa do Alma Ate i nazad*“ (str. 171-184) opisuje odlazak grčke dece iz Jugoslavije u zemlje istočnog bloka. Uprkos jugoslovenskoj inicijativi krajem 1949. godine, do toga je došlo tek posle postepenog otopljanja odnosa s tim zemljama. Njihov odnos prema repatrijaciji najbolje pokazuje koliko su deca iz Grčke bila samo jedan od objekata u međublokovskom sukobu, odnosno u sukobu unutar socijalističkog tabora. Rad se završava epilogom (str. 185-190) koji predstavlja i svojevrstan rezime celog dela.

Sem toga, ta lepo opremljena knjiga snabdevena je i sažecima na engleskom i grčkom jeziku, registrima ličnih imena i geografskih pojmova, jednom kartom i 16 fotografija.

Knjiga Milana Ristović „*Dug povratak kući*“ pokazuje da za vrsnog istoričara nema „malih tema“, odnosno da svaka na izgled „mala tema“ u sebi sadrži tzv. „velike teme“. U tom pogledu Ristovićeva knjiga može da posluži kao model: u njoj se kroz sudbinu dece izbeglica iz Grčke prelamaju suprotnosti između dva suprotstavljena bloka, dva puta u

socijalizam, jugoslovensko-grčkih odnosa, nacionalnih odnosa unutar Grčke, odnosno između izbeglica različitih nacionalnosti i mnogo toga drugog. Deca izbeglice pri tom postaju moneta za potkusurivanje, o čijoj se

pravoj dobrobiti malo ko iskreno stara. Dakle, ova knjiga predstavlja uzornu studiju o manipulaciji tzv. malim čovekom, za koju savremeni svet pruža bezbroj primera.

Mr Zoran JANJETOVIĆ

*Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948.
Die Stationen eines Voelkermords, Muenchen 1998, str. 358*

O sudbini Nemaca u Jugoslaviji se posle završetka Drugog svetskog rata, do pre desetak godina, u našoj zemlji nije smelo govoriti. U štampi, pa i u istoriografiji, o njima je stvarana i održavana slika negativaca koji su se listom stavili na stranu nacista te su zbog toga krajem rata pobjegli pred zasluženom kaznom. Pri tom se previdala sva složenost ratne (i predratne!) stvarnosti radi davanja legitimacije komunističkom režimu koji se učvrstio posle Drugog svetskog rata. Tek je lagano rastakanje socijalizma omogućilo da se otvorenije progovori o surovom postupku prema folksdojčerima koji su u jesen 1944. ostali u zemlji. O tome se uglavnom pisalo u štampi, dok se u istoriografiji tek počelo sa obradom te teme.

Folksdojčeri koji su preživeli objavili su obilje materijala o svom stradanju – bilo u zasebnim publikacijama, bilo u delovima tzv. *zavičajnih knjiga* o mestima koje su nekad nastanjivali. Vlada Savezne Republike Nemačke je hiljade svedočanstava preživelih prognanika (ne samo iz Jugoslavije) sakupila i izdala poznatu *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa* u pet tomova, od kojih je poslednji posvećen sudbini Nemaca u Jugoslaviji.¹

Grupa folksdojčerskih autora okupljenih u *Arbeitskreis Dokumentation*, u periodu 1991-1995, izdala je zbirku svedočanstava preživelih folksdojčera sa naslovom *Leidensweg der Deutschen in kommunistischen Jugoslawien*. Budući da se ta zbirka od oko 4000

strana pokazala kao nepraktična, a u želji da pre svega nemačkoj javnosti koja o tragediji jugoslovenskih folksdojčera skoro da ništa ne zna, prikaže stradanja svojih sunarodnika i zemljaka, grupa priređivača se odlučila da rezultate svog gotovo desetogodišnjeg rada sumira u knjizi manjeg obima. Tako je nastala knjiga *Zločini nad Nemcima u Jugoslaviji 1944-1948*.

Delo je podeljeno na uvod, 16 poglavlja i prilog. Uvod govori o Nemcima u Jugoslaviji pre i posle Drugog svetskog rata sa njihovim brojem i teritorijalnim rasporedom. U uvodu se razmatraju uzroci koji, su po autorima, doveli do stradanja Nemaca, i razlozi nastanka knjige. U tom delu se razmatra i pitanje moralne odgovornosti i eventualne materijalne nadoknade.

Prvo poglavlje govori o doseljavanju Nemaca na naše prostore i njihovom životu u međuratnoj Jugoslaviji. Drugo poglavlje prikazuje poglede autora na državno-pravno stanje folksdojčera posle komadanja Jugoslavije 1941. pri čemu autori prihvataju tezu o pravnom nestanku te države. Iz toga sledi da joj tokom rata folksdojčeri nisu dugovali lojalnost. To stanovište nije prihvatljivo sa stanovišta međunarodnog ratnog prava, međutim izvesno je da su se folksdojčeri tokom rata teško mogli ponašati u skladu sa apstraktnim pravnim normama (čak i da su ih poznavali, što sa ogromnom većinom svakako nije bio slučaj). Kako to obično biva u životu, ljudi su se ponašali u skladu sa situaci-

¹ Teodor Schieder (ur.), *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa*, Band. V. *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Bonn 1961.